

IN MEMORIAM

VAYER LAJOS (1913–2001)

Vayer Lajos akadémikus, egyetemi tanár a 20. század hazai művészettörténet-tudományának iskolát teremtő, nemzetközi tekintélyű kutatója.

Klasszikus műveltségét és annak mint alapvető emberi értéknek a tiszteletét a szülői házból hozta. Édesapja, id. Vayer Lajos (†1955) a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem latin tanszékének volt a tanára. Édesanyja zongora szakot végzett a Zeneakadémián. Az ifj. Vayer Lajos az érettségi idején már világirodalmi olvasottsággal, zenei élményekkel, művészettörténeti ismeretekkel valamint német, francia és latin nyelvtudással rendelkezett. 1931-ben a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem művészettörténet–történelem–latin szakára iratkozott be, és felvételt nyert az egyetem Eötvös József Kollégiumába. Kiváló egyetemi és kollégiumi tanárai, Gerevich Tibor, Hekler Antal, Moravcsik Gyula, Domanovszky Sándor, Hajnal István, Szentpétery Imre, és nem utolsósorban Ybl Ervin magántanár segítettek tudós pályájának megalapozását. Mindegyik szakját szívvel-lélekkel végezte, és hosszú életén át mindvégig megőrizte hűségét mindhárom tudományághoz. Vértelű történész volt és latinul beszélő klasszika filológus, aki a művészettörténetet e két pillérre építette. Az első két évet Hekler Antalnál végezte, de mivel nem kívánt az ókori művészettörténet specialistája lenni, átment a kollégiumi óráin megkedvelt Gerevich Tibor professzorhoz. Mindvégig az ő tanítványának vallotta magát. Tőle tanulta az egyetemes és a magyar művészettörténet egységben történő kutatását, az ikonográfia és a stíluskritika módszerének együttes alkalmazását, és végül a nemzetközi tudományos életbe való integrálódás fontosságát. 1935-ben Gerevich Tibornál doktorált kitüntetéssel. *Pázmány Péter ikonográfiája* volt a disszertáció témája, amely a történeti-művészettörténeti ikonográfia új tudományágának egyik első, és mindmáig jelentős, hazai tanulmánya. A Századok 1935. évi, a Pázmány Péter Tudományegyetem alapításának 300. évfordulójára készített, ünnepi számában jelent meg a dolgozat.

A téma folytatása volt Pázmány Péter legkiválóbb portréművészenek és jeles tanítványának, az esztergomi érseki székből követőjének, Szelepcsényi Györgynek, a 17. század jeles rézmetszőjének monográfiája a Domanovszky Sándor-emlékkönyvben 1937-ben. Még 1935-ben, a disszertáció alapján hívta Petrovics Elek igazgató a Szépművészeti Múzeum Grafikai Gyűjteményébe, ahol Hoffmann Edith vezette be a múzeumi munka rejtelmeibe. Őt tekintette második mesterének Gerevich Tibor mellett. A Szépművészeti Múzeum második otthonává vált. Itt kötött mély barátságot Pigler Andorral, Dobrovits Aladárral, Genthon Istvánnal és másokkal. A Történelmi Képcsarnok anyagát bízta rá, amely akkor a Szépművészeti Múzeum anyagához tartozott. Vayer Lajosnak a történeti ikonográfia tárgykörében írott to-

vábbi jelentős tanulmányai: *A történeti művek illusztrálása* (Szentpétery Emlékkönyv, 1938); *Iconografia di Eugenio di Savoya* (Corvina, 1938); *Mária Terézia metszetek után másolt érmei* (Numizmatikai Közöny, 1941); *Széchenyi képe* (Magyarságtudomány, 1942); *Magyar uralkodók* (Budapest, Officina, 1942); *Rembrandt és „Rákóczi”* (Magyar Múzeum, 1945), *Kossuth alakja az egykorú művészetben* (Kossuth Emlékkönyv, 1952).

1938-ban feleségül vette Zibolen Ágnes (1919–1999), aki ugyancsak klasszika-filológus családban nőtt fel, és mint művészettörténész, a 19. századi magyar művészet jeles kutatója, és férje legfőbb segítője, műsója volt élete végéig. Házasságukból két fiú született. A felnőtt kort csak az ifjabb, Tamás (1941–2001) érte meg, aki neves díszlettervező művész volt a színház, a film és a televízió területén egyaránt. Apja elvesztését csak két hónappal élte túl.

1939-ben a Történelmi Képcsarnok anyagát és vele együtt Vayer Lajost is áthelyezték a Szépművészeti Múzeumból a Magyar Nemzeti Múzeumba. Itt kialakította a gyűjtemény ma is meglévő ikonográfiai rendjét, ismertette és feldolgozta annak egy-egy részét, és nagy gondot fordított az állomány bővítésére. 1940-től évenként beszámolt a gyarapodásról. A II. világháború körüli nehéz években főképpen művészet-publicisztikai írásokat és könyvismertetéseket tett közzé a Századok, az Élet, a Magyar Kultúra, a Magyar Könyvszemle, a Magyar Nemzet, a Budapest és a Magyar Múzeum című lapokban. 1945-ben a Történelmi Képcsarnok a Nemzeti Múzeum önálló osztálya lett, amelynek vezetője Vayer Lajos volt 1950-ig.

1946-ban Gerevich Tibornál habilitált, és megkezdte egyetemi oktató munkáját, amelyet 1983-ig, 70 éves koráig, tehát 37 éven át töretlen lelkesedéssel folytatott. Iskolát teremtő, tudós tanár volt, aki magas színvonalon képezte hallgatóit a hazai és az egyetemes művészettörténet tudomány számára.

1947-ben a Római Magyar Akadémia egyéves ösztöndíjával alkalma nyílt az örök város kincseit tanulmányozni. Ez új szakaszt nyitott kutatómunkájában; végleg az itáliai reneszánsz kutatásával jegyezte el magát. Itt gyűjtötte a *Masolino és Róma* című enciklopédikus művének nagy részét.

Hazatérte után, 1949-től ismét a Szépművészeti Múzeum munkatársa lett, a Hoffmann Edith utódként a Grafikai Osztály vezetője, majd helyettes főigazgató. A politikailag és gazdaságilag igen nehéz években is tudta gyarapítani a grafikai gyűjteményt olyan jeles lapokkal, mint Daumier-től a *Cirkuszi kikiáltók* és Ingres *Térdelő női aktja* a Hatvány-gyűjteményből. Az általa rendezett kiállítások közül kiemelkedett a *Rembrandt és kortársai* 1950-ben, valamint a *Daumier és kortársai* 1953-ban. Ezekben az években írta *Rembrandt-monográfiáját* (Budapest,

1953, 1955) és kitűnő tanulmányát a Múzeum Jézus pokolraszállását ábrázoló Schongauer-rajzáról (*Acta Historiae Artium*, 1953, 115–133). S ekkor állította össze a *Rajzművészet mesterei* című, több nyelven megjelent opust, amely a Szépművészeti Múzeum régi külföldi rajzgyűjteményének legszebb 14–18. századi lapjait mutatta be (Budapest, 1956, 1957).

1955-ben, Gerevich Tibor halála után Vayer Lajost nevezték egyetemi tanárnak a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Művészettörténeti Tanszékére, majd 1957-ben, Fülep Lajos nyugalomba vonulása után ő kapta a tanszékvezetői megbízatást is. 1983-ig, 70 éves koráig vezette a tanszékot a korábbi hagyományokat követve, nemzetközileg is kiemelkedő, tudományos színvonalon. Előadásai az európai művészetnek szinte minden korszakát felölelték, az ókeresztény művésztől Picassóig. Tartott félévet az internacionális gótikáról, a németalföldi festészetről, Goyáról, Daumier-ről, a 16–18. századi itáliai festészetről, kiemelve Tizianót és Tintoretót, és természetesen a quattrocento művészetéről, a fókuszban a Masolino–Masaccio-problematikával. Szemináriumainak fő témái a középkor és a reneszánsz legjelentősebb itáliai és magyar emlékei voltak. Nagy gondot fordított az újraeledő Eötvös Kollégiumban tartott óráira is, amelyek legjobb tanítványai felkészültségét növelték. S valóban, kiváló tanítványainak hosszú sora biztosította az elmúlt évtizedekben, és ma is, tudományunk hazai és nemzetközi megbecsülését.

1958-tól a Velencei Művészeti Biennálé magyar kiállításának miniszteri biztosa volt. E megbízatást 1978-ig töltötte be, s ezalatt a 20. század magyar művészetének legjobbjait mutatta be e nemzetközi seregszemlén Derkovits Gyulától Kondor Béláig. A II. világháború után hazánkat Európától elzáró vasfüggöny első szakmai áttörése volt e nemzetközi kiállításon való részvétel.

1962-től átvette Fülep Lajostól az *Acta Historiae Artium*, az MTA idegen nyelvű szakmai folyóiratának szerkesztését. Huszonnégy éven át irányította e lapot, amely a magyar művészet és művészettörténet-tudomány nemzetközi integrálódásának legfontosabb eszközévé vált. Az 1986 óta Marosi Ernő által szerkesztett *Acta* is a vayeri irányvonalat követi.

Vayer Lajos itt megjelent tanulmányai közül ki kell emelnünk a következőket: *L'Imago Pietatis di Lorenzo Ghiberti* (1961, 45–53); *L'affresco absidale di Pietro Cavallini nella chiesa di S. Maria in Aracoeli a Roma* (1963, 39–73), *Analecta Iconographica Masoliniana* (1965, 217–239); *Vom Faunus Ficarius bis zu Matthias Corvinus. Beitrag zur Ikonologie des osteuropäischen Humanismus* (1967, 191–196); *Deux portraits de Felice Brancacci* (1975, 3–13), *Un ritratto sconosciuto di Galeotto Marzio* (1976, 107–116).

1962-ben jelent meg a *Masolino és Róma. Mecénás és művész a reneszánsz kezdetén* című műve, amely az egyetemes művészettörténet-tudomány számára is új eredményeket hozott. Sajnos csak magyar nyelven olvasható, de néhány részletét Vayer professzor közreadta az *Acta Historiae Artium*-ban és külföldi folyóiratokban, emlékkönyvekben, illetve elhangzottak külföldi kongresszusokon és egyetemi előadásokon. A könyv középpontjában az ősi római San Clemente-bazilika Szentség-kápolnájának freskódíszé áll, amelyet a templom titularis bíborosa, a pápai diplomata, Branda Castiglioni készített Masolinóval. A portré-ikonográfus Vayer Lajos ismerte fel elsőként a falképciklus rejtett portréit, s ezen keresztül rekonstruálta a kápolna képeinek Branda és barátja, Poggio Bracciolini által megfogalmazott egyház-

politikai tematikáját. A képek elsősorban a 15. század elejének legjelentősebb eseményének, a Luxemburgi Zsigmond magyar király és német-római császár által vezetett konstanzi zsinatnak állítottak emléket. Vayer Lajos igazolja a portrék hitelességét, kijelöli a képciklus helyét Róma középkori és kora reneszánsz monumentális művészeti alkotásainak sorában, valamint a művész, Masolino oeuvre-jében. Mindezek után a képsor készítésének idejét is pontosan meghatározza 1429–1430-ban. E művéért Vayer Lajos 1964-ben Akadémiai Díjat kapott.

1963-ban a hamburgi Alfred Toepfer F.V.S. alapítvány Herder-díjjal tüntette ki. A díjhoz tartozó egy éves bécsi tanulmányútra, melyet egy fiatal művészettörténész kaphatott meg, frissen végzett tanítványát, Marosi Ernőt jelölte.

1963-ban az MTA Művészettörténeti Bizottsága elnökévé választotta. Ebben a minőségben vett részt 1964-ben Bonnban a XXI. Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszuson nagyszámú magyar küldöttség élén. 1936 óta szünetelt a magyar részvétel a nemzetközi kongresszusokon, jóllehet addig jelentős volt. Vayer Lajost Bonnban beválasztották a Comité International-ba, és a MTA Művészettörténeti Bizottságát elismerték a CIHA (Comité International d'Histoire de l'Art) nemzeti bizottságának. A bonni kongresszusról Vayer az MTA Közleményeiben számolt be (XIV. 1965/3.), vázolta az UNESCO égisze alatt működő Nemzetközi Művészettörténeti Bizottság és kongresszusainak történetét, kiemelve a magyar jelenlétet. Az 1873-tól megrendezett nemzetközi kongresszusok sorában már a negyediket fogadta 1896-ban a magyar millenniumot ünneplő Budapest. 1930-ban Brüsszelben, 1933-ban Stockholmban, 1936-ban Baselen Gerevich Tibor, a CIHA elnökségi tagja vezetésével színvonalas előadásokat tartottak a magyar kutatók. Ezt a megszokadt fonalat vette fel újra Vayer Lajos 1964-ben Bonnban, Beethoven városában.

1965 májusában, fél évvel a bonni kongresszus után már Budapesten jöttek össze – Vayer professzor meghívására – a késő gótika és a reneszánsz művészet specialistái a világ minden részéről. Ez a Reneszánsz konferencia, ahol öt szekcióban 36 előadás hangzott el Közép- és Nyugat-Európa jeles kutatói részéről, s ahol megismerkedhettek a részvevők Magyarország művészeti emlékeivel és múzeumaival is, újra bekapcsolta a hazai tudományágunkat az egyetemes vérkeringésbe. Vayer Lajos, a konferencia elnöke *Faunus Ficariustól Corvin Mátyásig. A közép-európai humanizmus ikonológiája* címmel tartott előadást német nyelven. A Történelmi Képcsarnok két 16. századi, Attila-feliratú, Mátyás királynak tartott portré Faun-fejének callimachusi eredetét mutatta ki, amely Közép-Európa Mátyás elleni összefogásának jellemző megnyilvánulása volt.

A reneszánsz konferencia után a CIHA vezetősége örömmel választotta következő kongresszusának színhelyül Budapestet. 1969. szeptember 15–20. között a XXII. Nemzetközi Művészettörténeti Kongresszus Vayer professzor rendezésében és elnöklétével Budapesten ülésezett. 10 szekcióban több mint 200 előadás hangzott el, amelyek három kötetben jelentek meg 1972-ben az Akadémiai Kiadónál. A kongresszus fő témája az egyetemes és a regionális művészeti fejlődés kapcsolata volt, különös tekintettel a közép-európai művészet helyére az európai művészetben. Vayer Lajos bevezető előadásában hangsúlyozta, hogy az általános és a regionális egymást kiegészítő fogalmak. A regionális nem azonos a provinciálissal, a perifériakussal. Meghatározta Közép-Európa művészeti földrajzi fogalmát, jellemezte művészeti életét a

történelem folyamán. Kiemelte Kolozsvári Márton és György mesterek Szent György-szobrát, amely a 15. századi közép-európai művészet egyetemes jelentőségű alkotása. A mintegy 600 résztvevő 26 országból érkezett.

Vayer professzor határozta meg a kongresszus tiszteletére rendezett kiállítások tárgyát is. A *Magyar Remekművek* a budai Várpalotában, az Ernst Múzeumban és a Múcsarnokban voltak láthatók, kronológiai rendben. A Szépművészeti Múzeum *Rejtett műkincsek* címmel állította ki az újonnan restaurált és attribuíált műveit. Bemutatták a grafikai gyűjtemény legszebb lapjait is. A kongresszus egyik legnagyobb eseménye a Múzeum emblémájának, Leonardo kisbronz lovas szobrának a két ismert rokon művel – a Metropolitan Museum és a dublini magángyűjtemény kis lovas szobrával – való együttes kiállítása, és technikai, valamint stíluskritikai vizsgálata volt. Az Iparművészeti Múzeum az Esterházy-kincseket állította ki. A Nemzeti Múzeum a magyar pénz- és éremművészetről adott áttekintést. Az Esztergomi Főszékesegyházi Kincstár is új, korszerű elrendezésben fogadta a kongresszust.

A budapesti kongresszus után négy évig Vayer Lajos volt a CIHA elnöke, majd az elnökség tagja. Ez azt jelentette, hogy fontos szereplője volt a szakmánk nemzetközi életének. Ezenkívül sorra hívták az egyetemek és tudományos intézetek vendégelőadásra, amelyek közül a princetoni és a bostoni Harvard egyetem meghívását kell kiemelnünk az olasz, osztrák, német egyetemek meghívásai mellett.

A nemzetközi konferenciák sorában, ahol Vayer Lajos előadott, az 1967. évi *Giotto-convegno*-t kell kiemelnünk, ahol a lateráni palota 1300. évi jubileumi freskóját rekonstruálta a fennmaradt töredék alapján, és Giottonak attribuíált. Ez a sokat vitatott attribúció a 2000. évi firenzei Giotto-kiállításon Vayer Lajost igazolta. 1974-ben az Arezzóban és Firenzében tartott Vasari-kongresszuson, a jeles reneszánsz művész-életrajzíró halála 400. évfordulóján *Alexandros és Corvinus. Adalék a Verrocchio-œuvre és az olasz-magyar humanizmus ikonológiájához* címmel tartott előadást. Itt azokat a Vasari által említett Verrocchiodomborműveket rekonstruálta a kortárs másolatok alapján, amelyeket Lorenzo de' Medici küldött Mátyás királynak, és azóta elvesztek. A Vasari-jubileumra megjelentette a mester életrajzainak válogatott kiadását Budapesten a Helikon kiadónál, 1973-ban. 1982-ben, mint az Itáliai Miniatura Társaság tagja, a cortonai kongresszuson a magyar és az itáliai miniaturafestészet trecento kapcsolatairól szólt. Itt bemutatta többek között az Anjou Legendáriumnak az általa az Ermitázsban talált lapjait is, amelyeket 1972-ben az *Acta Historiae Artium*ban tett közzé.

1978-ban, 65. születésnapjára a kollégák és tanítványok tanulmánykötettel, az *Acta Historiae Artium* különszámával köszöntötték. Itt megjelent addigi teljes

bibliográfiája is. 1982-ben *Az itáliai reneszánsz művészete* címmel napvilágot látott kitűnő összefoglaló kötete, amelyet a nagyközönség és az egyetemi hallgatók egyaránt nagy örömmel forgatnak. 1983-ban teljesen visszavonult a szakmai közéletől, és nagy lendülettel a tudományos kutatásnak szentelte idejét. 1987-ben megjelent *Raffaello freskói a Vatikánban* című könyve, 1988-ban tanulmányainak válogatott kötetét az életrajzi epilógussal és az újabb bibliográfiával a Corvina Kiadó adta ki. 1993 őszén a Magyar Nemzeti Galériában rendezett kiállítással köszöntötte a szakma a 80 éves professzort. Itt megjelentek mindazok az elérhető műtárgyak, metszetek, rajzok, képek, miniaturák és szobrászi alkotások, régi és újkori művek, amelyek meghatározásukat, tudományos feldolgozásukat, illetve nemzetközi bemutatásukat Vayer Lajosnak köszönhetik. Ugyanez évben megkapta a tudományos munkásságért adható legmagasabb állami kitüntetést, a Széchenyi-díjat.

Életének utolsó évtizedében nagy izgalommal és lelkesedéssel fordult Piero della Francesca művészete felé; a híres arezzói Szent Kereszt-legenda-freskóciklus ikonográfiai programjának megfejtése és a mester önarcképének megtalálása foglalkoztatta. E kérdéseket, amelyekre a könyvtárnyi Piero-irodalom nem tudott megnyugtató választ adni, Vayer professzor megoldotta az 1996-ban *A Pszichomachia és a Legenda Aurea* címmel, az Új Művészet-könyvek sorozatában megjelent könyvben. Ez Vayer Lajos tudományos életművének méltó betetőzése. A mű legfontosabb részletei idegen nyelven is olvashatók, a budapesti *Acta Historiae Artium* 1994–1995. évi, 37. kötetében, ill. az *Arte Cristiana* (Milánó) 1990. évi 737–738. számában, amelyet a lap főszerkesztője, az egykori tanítvány, Boskovits Miklós, a firenzei egyetem professzora tett közzé, továbbá a *Mario Salmi-émlékkönyvben* (1993, Firenze).

A Piero-könyv megjelenése után jelentkezett a professzor szeretett feleségének, a nem kevésbé tudós művészettörténész Zibolen Ágnesnek a betegsége, majd 1999. szeptemberében a halála. Ezzel kiesett a toll Vayer professzor kezéből, és másfél évi szenvedés után, 2001. március 31-én ő is eltávozott a földi életből.

Életművének áttekintése, a halála felett érzett szomorúság ellenére is, örömmel és büszkeséggel tölt el minden magyar művészettörténészt, és arra serkent, hogy kövessük példáját a színvonal iránti igényességben és a töretlen munkakedvben egyaránt.

Prokopp Mária

PROKOPP Mária egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Művészettörténeti Tanszék / professor, Eötvös Loránd University, Department of Art History. H-1088 Budapest, Múzeum krt. 6–8.

51302

2001 DEC 20

51302
390

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉRTEŚÍTŐ

2001/3–4.

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

KNAPP ÉVA:	Retorikai koncepció és ikonográfiai program a győri jezsuita kollégium díszlépcsőjének freskóciklusán	199
ZSÁMBÉKY MONIKA:	A szombathelyi Szent Márton-templom 17. századi építéstörténete és berendezései.	221

KUTATÁS

MIKLÓSI-SIKES CSABA:	Kolozsvár bástyái és városfalai. Adatok a középkori Kolozsvár katonai jellegű építkezéseihez	269
SZELESTEI N. LÁSZLÓ:	Adalékok Esterházy Imre hercegprímás műpártolásához	285
PAPP JÚLIA:	„...nem szűkölködik már a magyar a' kultúrában...” A művelődési téma a 19. század hazai képzőművészetében – egy nemzetkarakterológiai toposz változásának tükrében	293

ADATTÁR

HOLLER LÁSZLÓ:	A magyar országmáról	317
HELLER ISTVÁN:	Augsburgi ötvösművek Magyarországon	324
GROTTE ANDRÁS:	Adatok a magyarországi ötvösség történetéhez III. Pápa	330

IN MEMORIAM

<i>Prokopp Mária:</i> Vayer Lajos (1913–2001)	339
---	-----

SZEMLE

<i>Mikó Árpád:</i> A „szentek fuvarosa”. Divald Kornél felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919. Szerkesztette Bardoly István és Plank Ibolya. Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest 1999	343
<i>Szilágyi András:</i> The Sopron Collection of Jesuit Stage Designs. Tanulmányok: Marcello Fagiolo, Knapp Éva, Kilián István. Képleírások: Bardi Terézia. Enciklopédia Kiadó, Budapest 1999	361

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI ÉRTESÍTŐ

A MAGYAR RÉGÉSZETI ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNETI TÁRSULAT FOLYÓIRATA

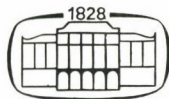
SZERKESZTI:
JÁVOR ANNA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
GALAVICS GÉZA, MOJZER MIKLÓS (ELNÖK),
MRAVIK LÁSZLÓ, NAGY ILDIKÓ, PROKOPP MÁRIA

TÁRSSZERKESZTŐ:
MIKÓ ÁRPÁD

L. ÉVFOLYAM

3–4. SZÁM

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

2001

Szerkesztőség:

Magyar Nemzeti Galéria
H-1250 Budapest, Pf. 31.

Előfizethető:

Akadémiai Kiadó
H-1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 4.
Telefon: 464-5427, fax: 464-8297

Megvásárolható (füzetenként is):

Kis Magiszter Könyvesbolt, Budapest, V., Magyar u. 40.
Telefon: 327-7796, 327-7797
Sajtópont, Budapest, V., Városház u. 3-5.
Telefon: 317-1311